

Giriş

Dünya düşünce tarihine damga vuran pek çok filozof ve düşünür vardır. Ancak “*bu düşündüklerimi sadece ben mi düşünüyorum*” diye bir soran pek az düşünür vardır. Her anlamda gittikçe kötüye giden dünyaya inat, dünyada filizlenecek iyiliklerin peşini hiç bırakmayan bir aydındır Alev Alatlî. O’nun bu düşünce serüveninin temel taşlarını “*Akıl, Ahlak, Adalet, Adap ve Aşk*” ın oluşturduğu kadim değerler olduğunu söylemek mümkündür. Bunu yaparken de “*karanlığın gözünün içine bakma*”²’yı hem kendine hem de bize tavsiye etmiştir. Matematik, ekonometri, istatistik, felsefe, ilahiyat eğitimleri ışığında aklî hicretini gerçekleştiren bir yazarın uyarıları, toplumun her ferdi için üzerinde düşünülmesi gereken bilgileri barındırmaktadır.

2014 yılı Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülleri’nde yaptığı konuşmayla Alatlî, “*yasalarla haklı bulunan onlarca şeyin aslında helal olmadığı*”³na vurgu yaparak dikkatleri üzerine çekmişti. Bu konuşma belki Türkiye’nin yüzyıllık sorunlara çözüm üretemedi. Ancak kendi bilgi felsefemizin kusurlarıyla yüzleştirmesi açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışma, Türk düşünürü ve yazar Alev Alatlî’nin düşünce yapısını, “yasaldır ama helal değildir” söylemini ve bunun sosyal, hukuki ve ahlaki yönlerini ve “saçaklı mantık” kavramını ve bu kavramın toplum, hukuk ve sosyal değerler üzerindeki etkileri detaylı olarak ele alınmakta ve bu bağlamda Batı’nın Newtonian dünya görüşüne karşı geliştirdiği eleştiriler ile helal-yasal ayrımını nasıl kurguladığı tartışılmaktadır. Çalışmanın amacı, Alev Alatlî’nin düşünce yapısını ve özellikle “yasaldır ama helal değildir” söylemini derinlemesine analiz ederek, hukuki ve ahlaki değerlerin toplum üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Ayrıca çalışma, modern dünya düzenindeki hukukun, ahlaki normlarla örtüşmemesi durumunda nasıl toplumsal yozlaşmaya yol açabileceğini tartışmakta ve Alatlî’nin bu bağlamda öne sürdüğü “saçaklı mantık” kavramını değerlendirmektedir. Alatlî’nin düşünce yapısı ve eserleri incelenerek, toplumsal adalet ve ahlak kavramlarının modern hukukla nasıl uyumlu hale getirilebileceği konusunda bir çözüm önerisi sunulmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte, Alatlî’nin Batı ve Doğu medeniyetleri hakkındaki eleştirileri ile İslami ve yerel değerlere dayalı bir sistemin nasıl inşa edilebileceği konusu ele alınmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup, literatür taraması ve içerik analizi yöntemleri uygulanmıştır. Alatlî’nin kitapları, söyleşileri, makaleleri ve eserlerine dair yazılmış akademik çalışmalar incelenmiş ve bu kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda bir değerlendirme yapılmıştır.

¹ Zeliha Bengü Ayata, AYBÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri (Din Sosyolojisi) Anabilim Dalı Doktora öğrencisi, E-Posta: zelihabengu@yahoo.com <https://orcid.org/0000-0002-2171-784X>

1. Alev Alatlı'nın Sosyo-Biyografisi

1944 doğumlu olan Alatlı, liseyi Tokyo, Japonya'da okudu. Ekonomi & İstatistik lisansını ODTÜ, Ekonomi & Ekonometri Yüksek Lisansını ABD, Vanderbilt Üniversitesinden (Nashville, Tennessee) aldı. Daha sonra ise, felsefe öğrenimine başlayan Alatlı doktora çalışmalarını New Hampshire, Dartmouth College'de devam etti. İlâhiyat, Düşünce ve Medeniyet Tarihi üzerinde yoğunlaştı. 1974'de Türkiye'ye döndü, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinde öğretim görevlisi, Ankara Devlet Planlama Teşkilatında kıdemli ekonomist olarak çalıştı. California Üniversitesi (Berkeley) ile ortak psiko-dilbilim çalışmaları yürüttü.

Bunların dışında pek çok eseri ve ödülü olan Alatlı, Türkiye'de ilk defa yapılan bir çalışmanın altına imza atmıştır. Kapadokya Meslek Yüksekokulu Yayınları arasında olan “Batıya Yön Veren Metinler” ve “Bize Yön Veren Metinler” isimli eserlerde hem Batı'da hem de İslam dünyasında yaklaşık üç bin yıllık bir düşün serüvenine ışık tutmayı başarmış bir düşünürdür.

Kendi düşünsel serüvenini “aklî hicret” ile başlatıp matematik-istatistik-ekonometri üçlüsüyle devam ettiren, felsefe tarikiyle, ilâhiyata ve nihayet edebiyata ulaşma serüveni diye nitelendiren, “ya laik olacaksın ya Müslüman” kategorilerine koymayarak kendisini laik muhafazakâr olarak tanımlayan bir düşünürdür. Bunu da yine kendisinin düşünce odağına yerleştirdiği saçaklı mantık kuralına göre ‘özel alanımda Müslüman, kamusal alanda laik olabilirim’ şeklinde formülize etmiştir (Böhürler, 2014)

Düşünüre Dair Yapılmış Bilimsel Çalışmalar

Alatlı'ya ait yapılan bazı bilimsel çalışmalar kapsamında Türk Dili ve Edebiyat alanında daha çok romanlarının analizi şeklinde çalışmalar mevcuttur. Pinyaloğlu, “Alev Alatlı'nın romanlarında toplumsal cinsiyet” başlıklı yüksek lisans alanında, Özden siyasal bilimler alanında “Alev Alatlı perspektifinden Türkiye’de batılılaşma ve aydın meseleleri” hakkında, İpil, “Alev Alatlı'nın romanlarında yerlilik düşüncesi” hakkında, Erdem ise, “Özne-iktidar ilişkisi bağlamında Alev Alatlı'nın romanlarının incelenmesi” şeklinde çalışmalar mevcuttur. Sosyolojik alanda yapılan çalışmalardan Arslan ise, “Alev Alatlı'nın fikirlerinin sosyolojik açıdan değerlendirilmesi” şeklindedir. Bilen ise, “Alev Alatlı'ya göre Doğu ve Batı Toplumlarında İnsanın Konumlandırılışı” adlı makale çalışmaları mevcuttur.

Düşünürün Etkilendiği İsimler

Alatlı kendisini, helâl olmayan yasal haklara uyandıran şeyin, Hayrettin Ökçesiz'in makalelerinden birinde rastladığı, Nietzsche'den yaptığı bir alıntı olduğunu ifade etmiştir; “Soğuk adaletinizi sevmiyorum... Yargıçlarınızın gözlerinden/ Cellatla, onun soğuk demiri bakıyor” (Ökçesiz, 2011).

2. Yasal ama Helal Değil Kavramı

Her fırsatta Batı ve modern dünyanın Newtonian dünya görüşü ile şekillendiğini dile getiren Alatlı, bunun sonucunda Batı'nın keskin ideoloji ve toplum mühendisliği

doğrultusunda şekillenen hukuk sistemlerini eleştirmektedir. Bu bağlamda Alev Alatlı'nın “yasaldır ama helal değildir” düşüncesinin analiz edileceği bu bölümde son zamanlarda dinî bir kavram olan ‘helâl’ ile, seküler bir tarafı da olan “hak” kavramının psiko-sosyal açıdan nasıl mündemiç bir hale getirildiği değerlendirilecektir.

Alev Alatlı'nın akademik bir derdi! olmadığından bu kavramlarla ilgili düşüncelerini daha çok kendisi ile yapılmış olan mülakat ve köşe yazıları yardımı ile analiz edilmeye çalışılacaktır.

Atlalı'nın bu konuşmasının analizine geçmeden önce kendisine yapılan eleştirileri de oldukça ilginç bir şekilde yorumlamıştır. Böhürler ile yapmış olduğu söyleşide; “... Bütün bir millet olarak sözcükleri anlama/kullanma melekemizi kaybettiğimiz, içgüdüleriyle yaşayan yabanıl bir kalabalığa dönüştüğümüz durum. Birbirimizle ancak bağırış, çağırış, itiş kakış, küfür, hakaret düzleminde ilişki kurabildiğimiz bir hal ve onu izleyen ölümcül ayrışma. Kâbus neticeten bir kurguydu ama bugün yaşananlar sahici. Algısal afazi, anlamsal afazi, içgörü yoksunluğu alarm veriyor” (Böhürler, 2014) diyerek afazi hastalığı² ile boğuşan bir düşünce atmosferi içinde olanların, kendisini anlamaktan yoksun olduğunun da altını çizmiştir.

Ne demişti Atlalı? Hatırlayalım:

“Aslolan hakkın helal edilmesi olmalıdır. Aslolan helalleşmek olmalıdır. Helalleşmek mahkemede dava kazanmaktan daha üstün olmalıdır. Çünkü her yasal hak helal değildir ve olamaz. Suruç ile Kobani arasına çizgi çekmek 1. Dünya Savaşı galiplerinin yasal hakkıdır belki ama helal değildir. İflas eden kardeşinizin haraç meraç satışa çıkarılan evini satın almanız yasal hakkınız olabilir ama helal değildir. İmar ruhsatı olan bir müteahhit şehrin çehresine tecavüz ederken yasal olarak suçsuzdur ama yaptığı iş helal değildir. Yeni ve çok daha ucuz bir enerji türünün pazara girmesini önlemek üzere üretim haklarını satın alan sümenaltı eden bir petrol şirketi yasal olarak suçsuzdur ama yaptığı iş helal değildir. Keza raf ömrünü uzatmak için ekmeğin içine kansorejen madde koyan fırıncının yaptığı... Formülü ambalajın üzerine koyduğu sürece yasaldır, suçsuzdur ama helal değildir.

Son olarak bir kelim darbesiyle Lümpen ergenleri sokağa döken yazar alevler afakı sardığında suç mahallinde değilse olayları evinden seyrettiğini ispat edebiliyorsa yasal olarak suçsuzdur ama helal değildir yaptığı” (www.dusuncemektebi.com, 12/09/2024).

O halde bu metnin aslında ne demek istediğinin anlaşılması için “yasalarla haklı olmak” ile “helal olmak” kavramlarının önemi nedir? Helal olan ile yasal olan neden örtüşmüyor? Helal davranışların kriterleri neler olmalıdır? Helal kavramının sevgi ne nefis ile bağlantısı nedir? Hukuka uygun olan ama helal olmayan şey nedir? sorularının cevap bulması gerekmektedir.

2.1. Helal Olan ile Yasal Olanın Neden Örtüşmediği

- **Modern Hukuk Sistemlerinin Seküler Niteliği:** Modern hukuk, genellikle dinî kurallardan bağımsız, laik bir anlayış üzerine kurulur. Bu nedenle yasalar,

² Afazi, beynin bazı bölgelerinde meydana gelen işlev bozukluğu sonucu ortaya çıkan konuşma, konuşulanı anlama, tekrarlama, okuma-yazma gibi becerilerin gerçekleştirilememesi sorunu. Afazi genellikle inme veya travma sonucu ortaya çıkar

toplumsal ahlak ve dini değerlerle her zaman uyumlu olmayabilir. Örneğin, bir iş adamının yasalara uygun olarak bir müteahhitlik izni alıp şehre zarar verecek şekilde inşaat yapması yasaldır, ancak bu davranış helal değildir çünkü toplumun genel ahlaki değerlerine zarar verir.

- **Toplum ve Ahlak Normları Arasındaki Farklılıklar:** Yasal olanın toplumsal ahlaka aykırı olduğu durumlar, yasaların toplumun ahlaki ve etik yapısını göz ardı etmesinden kaynaklanır. Alatlî'nin da belirttiği gibi, imar iznine sahip bir müteahhit hukuken suçsuz olabilir, fakat ahlaki sorumluluğunu yerine getirmediğinde toplumsal huzuru bozabilir.
- **Ahlakî Değerlerin Dinamikliği ve Yasaların Statikliği:** Ahlaki değerler zamanla değişebilir ve toplumun ihtiyaçlarına göre şekillenebilirken, yasalar genellikle sabittir ve belirli sınırlar içerisinde uygulanır. Dolayısıyla bir davranışın yasallığı, onun her zaman ahlaki olduğu anlamına gelmez.

2.2. Helal Kavramının Sevgi ve Nefs ile Bağlantısı

Helal olan, İslam inancında yalnızca fiziksel bir davranış biçimini ifade etmez, aynı zamanda bireyin niyetini, içsel yapısını ve duygusal durumunu da kapsar. Alatlî'nin “yasaldır ama helal değildir” söylemi, aslında sevgi ve nefsi denetleme ile yakından ilişkilidir:

- **Nefs ile Mücadele:** İnsanın nefsinе yenik düşmemesi, çıkarıcı davranmaması ve toplumsal ahlaka zarar verecek eylemlerden kaçınması helal olanın önemli bir kriteridir.
- **Sevgi Merkezli Yaklaşım:** Helal olan davranış, sevgi ve merhamet ekseninde şekillenir. Helal davranışlar, sadece bireysel hakları korumak değil, aynı zamanda topluma karşı bir sevgi ve sorumluluk bilinci ile hareket etmeyi gerektirir.

2.3. Hukuka Uygun Ama Helal Olmayan Şey Nedir?

- **Ahlaki Boşluklar:** Alatlî'nin belirttiği gibi, bir davranış hukuka uygun olabilir, ancak ahlaki ve toplumsal değerlere aykırı olduğu sürece helal olarak kabul edilemez. Örneğin, yasalara uygun olarak petrol haklarını satın alıp daha ucuz enerji türlerinin pazara girmesini engelleyen bir şirket, hukuken bir suç işlememektedir. Ancak bu davranış, toplumsal refaha ve insan haklarına aykırı olduğu için helal değildir.
- **Toplumsal ve Bireysel Ahlakın ihlali:** Yasa ile haklı olmak, toplumsal ahlak ve bireysel etik değerleri ihlal eden bir duruma dönüşebilir. Mahkemede dava kazanmak veya yasaların tanıdığı bir hakkı kullanmak, bireyin helalleşme gerekliliğini ortadan kaldırmaz. Örneğin, Alatlî'nin belirttiği gibi, iflas etmiş bir kardeşin malını açık artırmada satın almak yasaldır, fakat bu davranış ahlaki olarak kabul edilemez ve helal değildir.

3. Newton Mantığı/Saçaklı Mantık

Alatlı, “İkinci Aydınlanma Çağı” diye adlandırılan “düşünce devrimi” ve bu devrimin birey hayatındaki ve hukuk sistemleri üzerindeki etkileri üzerine Ankara Hukuk Fakültesi’nde 2001 yılında yapmış olduğu bir konferansta bu konudaki fikirlerini şöyle özetleyebiliriz:

Alatlı’ya göre hukuk, sosyal bilimler, sanat, edebiyat, müzik ve fizik kuralları doğrultusunda şekillenir. Malum olduğu üzere, “Birinci Aydınlanma Çağı,” Aristo ile başlayıp Kopernik, Kepler, Galile ve Newton’la devam eden bir dizi keşif sonucunda kitabî dinlerin, Kâinat’a dair “doğrular” a ait açıklamalarını reddederek, gözlem ve deneyi, bilimsel düşüncenin olmazsa olmazları olarak yerleşirip, onlara yeni açıklamalar getiren sürecin adıdır. Kâinatı oluşturan parçacıklar, belirli fizik kurallarına göre hareket ettikleri için birbirleriyle olan ilişkileri “nedensellik” çerçevesinde gelişmektedir. Bu nedensellik kuralları keşfedilirse, kâinatın ve dünyanın nasıl işlediği de kesin olarak öğrenilebilir denmekte idi. Bunun bir üst basamağını ise, parçaların gözlemlenmeleri ve çözümlemeleri neticesinde ortaya çıkacak basit ve kesin kanunun “bütün”e uygulanabileceği, bu sade ve basit kanunların “bütün” ü kesin olarak açıklayabileceği oluşturmaktadır (Kapadokya Üni. Alev Alatlı, 20/09/2024). Bu durumla ilgili yapılan bir söyleşide Alatlı: “*Din dahil. Takvanın “birkaç sade, basit ve kesin yasa” ile açıklanmaya kalkışıldığı durumu düşünün. Felâketimiz, olur değil mi? Nitekim, oluyor da. Çağdaş insanın zihnini formatlayan faaliyetlerin tümü, ekonomi, sosyoloji, psikoloji, tarih, sanat, edebiyat hatta müzik, Newton fiziği kuralları doğrultusunda yapılmıştır. Meselâ, ekonomide, Newton parçacıklarının yerini Adam Smith’in “homo economicus”ları alır, kapitalist/liberal anlayışı oluşturur. Müzikte sesleri birkaç sade, basit, kesin notaya indirger, do ile re ve diğer notalar arasındaki sesleri duymaz olursunuz. O duymadığınız sesler, gri alanlar, sıradan insanlar gibidirler. Sıradan insanların “kusurlu” sesleridirler. Adam gibi bir senfoni bestelemeniz, onlardan kurtulmanıza bağlıdır*” (Böhürler, 2014).

Böylece, Newton Fiziğinin ortaya koyduğu fiziksel hayat, sosyal hayatta da belli kurallara göre işleyen, “deterministik” bir sistem olarak kabul edilmiştir. Son tahlilde her olay, birtakım nedenlerin kaçınılmaz sonucu olarak ortaya çıkar. (Alatlı, 26/09/2024). Bu anlayışın hukuk ve sosyal hayattaki yansıması ise; birşey ya doğrudur ya yanlıştır. Ya siyahtır ya da beyaz. Çünkü tek bir doğru vardır. İşte, başta hukuk olmak üzere modern dünyayı oluşturan edebiyat, sanat, hatta müzik gibi tüm sosyal bilimler Newton kuralları çerçevesinde şekillendi. Alatlı bu mantık anlayışını “ya, ya da” cı olarak tanımlanmaktadır (Alatlı, 2009, 13).

Alatlı’nın bu konudaki itirazı ya siyah ya da beyazdır, gri yoktur anlayışının, kesinliğin hukukta, neyin suç olup, neyin olmadığı kesin olarak belirlenmiş olmasıdır. Zira burada gri alan yoktur. Cinayet, hırsızlık vb. suçların ve cezaların maddeleri, fıkraları, matematiksel bir hassasiyetle tanımlanır ve tersi ise hukuksuzluk sayılır. (Kapadokya Üni. Alev Alath, 26/09/2024).

1920 lerde Birinci Aydınlanma Çağının “mekanize” dünya görüşünün tahtı sarsılmaya başlamış, Kuantum Fiziğindeki ilerlemeler. “Yeni Fizik” diye de bilinen

Kuantum Fiziği, “doğru” anlayışını altüst ederek, siyah-beyazcı Newton Fizik’inin yerine, “Yeni Fizik”te “kesinlik” yok, “tek” doğru yok. “Hiçbir şey kesin değil, hiçbir şey imkânsız değil.” Einstein’ın “matematik kesin olduğunda gerçeği yansıtmaz, gerçeği yansıttığında kesin değildir” (Alatlı, 2009, 15) cümlesiyle özetlediği olgu, dünyada hiçbir hadisenin kesin olarak gözlemlenemediği gibi, kesin olarak ölçümlenemediği olgusudur.

İşte Alatlı’nın sosyal bilimlerde farklı bir mantığın işlevsel olması gerektiğini düşündüğü yer burasıdır. Başlangıç noktası; eğer bu dünyaya ait olup da yüzde yüz doğru ya da yüzde yüz yanlış olduğu ispat edilmiş tek bir olgu ya da veri yoksa, eğer, “Matematik kanunları gerçeği yansıttıkları sürece kesin değildirler. Kesin olduklarında gerçeği yansıtmazlar” ise o halde matematik dünyası sahici dünyadan farklıdır ve tarif ettiği dünyaya uymaz. Birisi, yapay; cetvelle çizilmiş gibi düzgün, ötekisi, sahici yani dağınıktır, pusludur. Ancak Alatlı, insanoğlunun, bu dünyayı/kâinatı teoriler yöntemiyle akla uygun bir biçimde kurguladığını, bu hayalî kainatın bir biçimde Evren’in gerçekleriyle çakışacağını umud ettiğini ve bunun kurgusal bir kainat inşa etme çabası olduğunu ifade ederek gerçek olmadığını bir zeka oyunundan ibaret olduğunu belirtmektedir (Alatlı, 2003).

Alatlı, Newtonian dünya görüşünün temelini nasıl kurulduğu ve ‘bütün’ü nasıl şekillendirdiği ile ilgili olarak düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: “sizin kafanızda dünyanın nasıl işlemesi gerektiğine dair doğruluğundan “kesinlikle” emin olduğunuz bir proje varsa ve dünya sizin düşündüğünüz hedefe doğru ilerlemiyorsa, “kusuru” türdeşlerinizde buluyorsunuz. Hal böyle olunca, onları “yeniden yaratmak” sizin düşündüğünüz gibi düşünecek, sizin gibi davrandığınız gibi davranacak şekilde yeniden formatlamak gayretine giriyorsunuz. Bilimsel dayanağınız da Newtonian dünya görüşü oluyor. Yani, madem ki dünya ve kâinat belirli parçacıklardan oluşur, madem ki bu parçacıkların gözlem ve çözümlemeleri sonucunda ortaya çıkacak birkaç sade, basit ve kesin yasa ile “bütün”ü şekillendirmek mümkündür”. diyerek modern bireyin zihninin formatlandığı bu dünya görüşünün dinden ekonomiye, sosyolojiden fiziğe psikolojiden müziğe Newton fizik kuralları doğrultusunda yapılandırıldığını ifade etmektedir (Böhürler, 2014).

4. Kavram ve Din Sosyolojisi Arasında İlişki

Alatlı, aklın, insanın olmazsa olmazlarından sayarken, tek başına yeterli olmayıp aklın, ahlakın denetiminden geçmez ise ne kadar şerir olabildiğinin de altını çizmektedir. Hatta bunun tastikini de Fransız aydınlanmasının “insan mantığının insanlığın esenliğini sağlamaya yeteceği” savının yanlışlığını, teknolojinin şerr’e hizmet etmesinin önleyememesi ile yapmaktadır (Kapadokya Üni. Alev Alatlı, 24/09/2024). İşte, Alatlı burada adaleti ahlakî değerleri onurlandırmanın tek yolu olarak görmekte ve ahlakî değerlerin şekillendiremediği özgürlüklerin de aynı bilim gibi şerre evrilebileceğini ifade etmektedir (Alatlı, 2003). Bütün bu bilgilerden sonra Alatlı’nın “yasalıdır ama helal değildir” ifadesi “yasalıdır ama ahlakî değildir” anlamında kullandığı çağrışımı yapabilmektedir. Zira alıntı yapılan söyleşide Alatlı, 5 kavram ile ifade ettiği kadim değerleri bu topraklara ait İslamî kültürle ciddi şekilde ilişkilendirdiğini ifade

etmektedir. Özellikle Batı ve Doğu kültürlerdeki mantık ayrımından sonra dünya görüşü olarak da ayrı olduğunu ifade eden Alatlı, Batı kültürünün “*düşündüğüm sürece varım, düşünmüyorsam yokum*” anlayışıyla şekillendirerek dünya ile ilişkin her şeyin anlamını yitirmesine karşın, eski/yeni farketmeksizin İslâm kültürüne mensup bireylerin, toplumlarını bir ‘bütün’ olarak tasavvur ettiklerini ve ebediyete kadar yaşayacak bir şeyler inşa etmeye çalışarak ölümsüz olma yolunda arkada bir “*hoş seda*” bırakmak olduğunu ifade etmektedir (Kapadokya Üni. Alev Alatlı, 24/09/2024). İşte tam da bu yüzden kurmak istediğimiz sonuçta bize ait bir dünya tasarımı ise, bu değerler bizim esenliğimizi sağlayan değerler ise, bu tasarımın temel öğeleri olmak zorundadır. Ancak burada şu nokta da vurgulanmalıdır: “*Diyeceğim, bir “Doğu” arayacaksak, Doğu, Buda’dadır, Şinto’dadır, Zen’dedir. Bizim Batılıdan farkımız, görelî bir yoksulluktan ibarettir. Bu bağlamda, Huntington’u da fevkalade kaba, hatta zevzek bulurum. Sadece o değil, Batı entelijensiyasının hemen tümü, nice bir çok kötü bir sınav veriyor* (Alatlı, 2009, 55) diyerek İslam düşüncesini doğulu olarak görmemiştir. Zira İslam düşüncesinin belli bir dönemde Eski Yunan’a dönerek kendi içinde bir Rönesans yaşamıştı. Özellikle İslam felsefesinin Meşşai felsefesinde Aristo’nun izlerini bulmak gayet mümkündür (Sevinç, 2009, 179).

Alatlı’ya göre Batılı, insan hakları, özgürlük, eşitlik, demokrasi, hukukun üstünlüğü gibi hakları “yasal hak” ilân edebiliyorken, onlarda ‘helal’ kavramının olmaması, sadece hukuk üstünlüğü korunsun diye, vicdanlara sığmayan bir sisteme tahammül etmek anlamına gelmektedir (Kapadokya Üni. “AlevAlatlı” 24/09/2024).

Alatlı aynı zamanda “*yasaldır ama helal değildir*” ifadesini, ahlakî değerler bağlamında düşünüldüğünde, bu değerlerin bir “bütünü” işaret etmesi dolayısıyla birbirlerinden bağımsız düşünülemediğini ifade ederek bu konunun ‘Kaos Teorisi’ bağlamında toplumda gözardı edilen kusuratin, dinamik sistemlerde altüst edici fırtınalar oluşturabileceğini ifade etmektedir

Kelebek etkisi diye bilinen olay, dinamik sistemlerin başlangıç noktalarında meydana gelen en ufak bir değişikliğin beklenmedik sonuçlar doğurabilmesi olayıdır. Alatlı’ya göre kaos paradigması, özellikle dinamik sistemler olan insan toplumları için başta sosyal bilimler olmak üzere oldukça önem ifade etmektedir. Meselâ; tıp biliminde kimin ne zaman ölü sayılacağı konusu aynı zamanda hukukun meselesi haline geliyor. Ölümle yaşam arasındaki çizginin keyfi olması işleri büsbütün karıştırdığını ifade etmektedir. O halde Alatlı’ya göre Aristocu siyah-beyaz sisteminin hukuktaki uygulamaları kaba ve indirgemeci olmaları dolayısıyla adaletsizliğe neden olmaktadır. Bu nedenle Alatlı, çözüm önerisi olarak, kaos paradigmasının ve saçaklı mantığın, insanlığı kesin yargıların kabalığından ve zorlamasından kurtaracağını düşünmektedir (Kapadokya Üni. Alev Alatlı, 29/09/2024).

İslam Dini’nde helal; sözlükte “*mubah, câiz ve serbest olmak, ruhsat vermek, Harem’den veya ihramdan çıkmak*” anlamlarına gelmektedir (Demirci, 1998: TDV). Dolayısıyla yapılması dinen serbest olan fiiler için kullanılmaktadır. Alatlı’nın tespit ettiği olayı faaliyetlerin insanlar tarafından yapılacağını bilen Yüce Yaratıcı onları uyarmıştır. Bunlara dikkat etmeyenlerin nelerle karşılaşacaklarını da bildirmiştir.

“Ey iman edenler! Gerek çalışarak kazandığınız gerekse yerden sizin için çıkardığımız nîmetlerin temiz ve helâl olanlarından Allah yolunda harcayın. Size verildiğinde yüzünüzü buruşturmadan almayacağınız döküntü, bozuk, çürük ve değersiz malları sadaka olarak vermeye kalkışmayın...” (el-Bakara 2/267; Taha 20/81). “Birbirinizin mallarını haksız yollarla yemeyin! Başkalarının sahip olduğu mallardan bir kısmını ele geçirmek amacıyla -hem de bunun günah olduğunu bile bile- sakın hâkimlere ve yöneticilere rüşvet teklif etmeyin.” (el-Bakara 2/188).

Helal ile yasal olanın kesiştiği nokta, meşruluktur. Dini meşruluk ile yasal meşruluk neden örtüşmedi? Çünkü günümüzde uygulanan yasalar, helal ve haram dikkate alarak düzenlenmemiştir. Belki burada şöyle bir itiraz gelebilir; dinin bir itikat bir ibadet bir de ahlak boyutu vardır. Alatlî'nin verdiği bütün örnekler bu dünyaya aittir. İman boyutu ile değil, ahlak ile bağlantılıdır. Dolayısıyla bu davranışların dini kavramlarla açıklanması mantıklı değildir. Kanaatimizce Alatlî'da bunun farkında olarak bireyin hayata dair her kabulünde “gri bir alan” olduğundan dolayı bu tespiti yapmış olabilir. Bu alanı ise kendi cümleleri ile arz etmek gerekirse; “...mesela, Cern'dekilerin “Tanrı parçacığı” dedikleri gri alan gibi. Einstein'ın “Matematik gerçeği yansıttığında kesin değildir, kesin olduğunda gerçeği yansıtmaz.” derken işaret ettiği gri alan gibi. Ölçümlerde sigma harfiyle belirtilen gri alan gibi. Helâl edilmeyen mahkeme cezasındaki gri alan gibi. İmar iznini cebine koymuş müteahhittin, 3 bin yıllık bir şehrin silüetini yok eden icraatının cezalandırılmamasındaki gri alan gibi. GDO'lu mısır ticareti yapanın savunmasındaki gri alan gibi. İnsanoğlunun dünyaya dair her kabulünde, her hükmünde gri bir alan vardır. Teferruattır diye ihmal edildiğinde, melâli anlamakta yaya kalan, hedeflenen amacı iskalatan gri alan” (Böhürler, 2015).

Konu birey bazında düşünüldüğünde bu dünyaya ait işlerimizi yaparken sadece yasallık aynı zamanda helal olanın da gözetmek gerekir. Çünkü, mü'min olan birey, her türlü haram rızık ve haksız kazancın dünya-ahiret olumsuz yansımalarını göreceğini bilmelidir. Ancak duruma toplumsal yapı olarak bakıldığında, seküler yasalarla oluşturulmuş bir hukuk düzeninin dini referanslarla değerlendirilmesi nasıl düşünülmelidir?

Atlalî belki de yasal olanın, helal olana tercih edildiği gün toplumsal çöküntüye neden olduğunu belirtmektedir. Zira konuşmasında verdiği örneklerin tamamında toplumsal yapılardaki yozlaşmanın/çürümenin farklı boyutları dile getirilmiştir. Malum olduğu üzere İbn-i Haldun da toplumsal çöküşün ilk işareti olarak ahlakî yozlaşmayı zikretmiştir (İbn-i Haldun, 2015, 682).

Oysa bu örneklerin tamamı seküler yasalarla yapılan kanunlara uygundur, dolayısıyla cezaya muhatap değildir.

Atlalî'nin çözüm önerisi: “Kadim değerlerle rabıtası zedelenen özgürlüklerin şerden yana bükülmesini önlemenin yollarını bulmak, yasaların tanıdığı haklardan insanlık veya Allah adına feragat etmenin garipsenmediği bir yeni düzen getirmek zorundayız” (Düşünce Mektebi, 12/09/2024) olmaktadır. Bunun için de bir toplumda helal olan davranışların, bireyin kendi nefsinin üstünde tutarak sevgi merkezli bir medeniyet anlayışı ile mümkün olabileceğini hissettirmiştir. Zira Alatlî'nin bu konuşmasındaki

en önemli tespitlerden biri de *‘İster en mükemmel yönetim sistemini ister ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmiş olsun. Bir medeniyetin sevgi ve nefis terbiyesi dumura uğramış, manevi enerjisi tükenmişse; o medeniyeti ne Birleşmiş Milletler Tüzüğü ne Helsinki Beyannamesi, ne AİHM Mevzuatı, ne de en üstün silahlar kurtarabilir.’* olmuştur. Bunun yanında Alatl, helâl olanı, yasal olanla örtüştürerek, “helâl” kavramına evrensel geçerliliği olan değişmezlik, niteliği yükleyebilmeyi ifade etmektedir (Böhürler, 2014).

Son tahlilde Alatl gerçek dirilişin, buna ihtiyaç hissedildiğinde ve istendiğinde mümkün olabileceğini söylerken, Türkiye’yi, Allah korkusunu her şeye rağmen unutmamış bir toplum olması hasebiyle helâl kavramını da atamamış bir toplum olarak görmektedir. Bu keyfiyeti ile Türk toplumu dünyanın ve insanlığın emniyet sübabı olabilecek bir konumdadır (Kapadokya Uni. “Alev Alatl” 24/09/2024).

Bu bağlamda Mevlana’nın pergel metaforundan hareketle, Alatl pergelin bir ayağını Türk-İslam düşüncesine sabitleyip bir ayağını ise dünyayı hatta kozmik alemi dolaşmaktadır. “Türkiye Batarsa Okyanuslar Taşar” başlıklı söyleşide Batı’nın bir lider krizi geçirdiğini ve paçozaştığını dile getirirken, Türkiye’nin bu kriz ortamında sağlam durabilecek bir kimliğe sahip olduğunu ifade etmiştir.: *“ Türkiye’yi ille de bir şeye benzetecekseniz, her budağından sürgün atan salkım saçak bir asmaya benzeteceksiniz. Bir sürgünü çiçeğe dururken, diğerinin kurumakta, ötekisinin üzüm vermekte olduğunu göreceksiniz. Tek bir sürgüne takılıp kalmamayı, bütüne bakmayı adet edineceksiniz”* ifadeleri ile Türkiye’nin konjektürel yapısı gereği bulunduğu ortamın ne kadar önemli olduğunu vurgulamak için de: *“Türkiye batmaz. Batarsa, okyanuslar taşar, onu da kimse göze alamaz”* ifadesi ile belirtmiştir. (Kapadokya Uni. “Alev Alatl”20/09/2024).

Atl elbette en incelikli eylem ibaresi durumdan vazife çıkarmayı da ihmal etmemek gerektiğini ifade etmektedir: *‘Seyir değil, katılım.*

Geçişirme değil, iş edinmek.

İçinde bulunulan durumu vazife çıkaracak kadar benimsemek.

Konumunu sahiplenmek, gücünün hakkını vermek.

Yabancılaşmanın anti-tezi’(Kapadokya Uni. “Alev Alatl”26/09/2024).

Kendisine çıkarmış olduğu vazife ise; saçaklı mantığı içinde biraz da matematiksel bir konstant niteliği yükleyerek *“21.y.y. projesi olarak helâl olanı, yasal olanla örtüştürmek”* gibi bir projenin üretilmesi olabilir (Böhürler, 2014).

Sonuç

Son tahlilde Alatl saçaklı mantık ile, *“hem yasal hem de helal”* olan bir hukuk düzeninin son tahlilde hem helallik istenerek hem de yasalara uyularak sorunların çözüldüğü, bireylerin daha fazla kazanma hirsından dolayı can ve malların ziyan olmaması, yine hukukun üstünlüğü bağlamında toplumsal düzenin sağlandığı bir hukukun inşa edilmesi, toplumsal huzur için tek yoldur. O halde verilen cezaların da işlenen suçla örtüştüğünde, suçlunun da cezayı kabullenmesi ütöpik gibi dursa da Alatl’ya göre mümkündür. Zira, verilen cezanın, işlenen suçla örtüştüğünden kuşku duyulmamalıdır. Alatl’ya göre her ne kadar helal kavramı İslami bir kavramsa ise de,

yeryüzünde varlıklarını devam ettiren tüm milletlerin kendilerine ait örf- adetleri, vicdanî ve insanî hassasiyetleri doğrultusunda tanımlayabilecekleri bir “helâl” kavramı ille de vardır. Önemli olan, ülkenin yasalarında “helâl” denilen bu gri alanı karşılayacak payı bırakmaktır. Bir başka deyişle, mahkeme kararlarını, suçlunun vicdanının kabul edeceği cezaya yakınlaştırmaktır. Bu aynı zamanda kul hakkının da onurlandırıldığı, hukukun sadece yönetmeliklerle değil insanın vicdanî mekanizma ile de adalet dağıttığı, Alatlı’nın deyimi ile, “*merhamet kutbuna bir yöneliş*” olmalıdır. Böylelikle bu gri alan olan ile olması gereken arasındaki daralmadan da kurtuluş olacaktır.

Alatlı’yı daha iyi anlamak için kaleme almış olduğu nasihat ve vasiyeti, kendinden sonraki kuşakla için de ufuk açıcı olacaktır.

“Nasihatimdir, vasiyetimdir

Güneş her gün daha mütekâmil bir dünyaya doğmaz. Tarih ezelden ebede dümdüz uzanan doğrusal bir hat değil, devirli bir oluşumdur. Gün olur, en gerideki en öndekinden ileride olur. Aristarkus, Kopernik’e “zıpçıktı astrolog” diyen devrimci Martin Luter’dan daha ilericidir. Ahmet Yesevi, Kadızade Mehmet’in çok ötesinde. Siz istihkâmlarınızı güçlendirin, zor zamanları fırsata çevirin. Benim yaşıma geldiğinizde, benim hiç olamadığım kadar hakîm, fehîm, müstakîm, emîn, mekîn ve metîn olun. Aziz ülkemize gelince, ille de bir şeye benzetecekseniz, her budağından sürgün atan salkım saçak bir böğürtlen çalısına benzeteceksiniz Türkiye’yi. Bir sürgünü çiçeğe dururken, diğerinin kurumakta, ötekinin meyve vermekte olduğunu görün. Tek bir sürgüne takılıp kalmayın, bütüne bakmayı adet edinin. Unutmayın ki düz akılla anlaşılmaz, pergele, cetvele gelmez, kendisine has bir kimliği vardır, Türkiye’nin. Batmaz. Batarsa, okyanuslar taşar. Mademki son temsilcileriyiz Gezegen’in iyiliği için yaşatılması elzem bir medeniyetin, bizi durduracak tek “gerçek”, soğuyan Güneş’in dünyamızı yarı yolda bırakması ihtimali olmalı”.

Kaynakça

- Alatlı, Alev. *Aklın Yolu da Bir Değildir*. Ankara: Destek Yayınları, 2009.
- Alatlı, Alev. *Millî Kimliğe Dair Yazılar: Kadim Değerler - Akıl, Ahlak, Adalet, Adap, Aşk*. 2003. Erişim 17 Eylül 2024. <https://www.alevalatli.com.tr/kadim-degerler-akıl-ahlak-adalet-adap-ask/>
- Alatlı, Alev. *Orda Kimse Var mı?*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2001. Erişim 17 Eylül 2024. <https://www.scribd.com/document/716192331/Alev-Alatli-Or-da-Kimse-Var-mi-1>
- Alatlı, Alev. “Ayşe Böhürler – Alev Alatlı ile Nehir Söyleşi.” 30 Aralık 2015. Erişim 17 Eylül 2024. <https://aysebohurler.me/her-yasal-hak-helal-degildir-alev-alatli/>
- Böhürler, Ayşe. “Ben Ne Derim Tamburem Ne Çure.” *Yeni Şafak Gazetesi*, 30 Aralık 2014. Erişim 17 Eylül 2024. <https://www.alevalatli.com.tr/30-aralik-2014-yeni-safak-gazetesi-i/>
- Demirci, Kürşat. “Helal.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 12 Eylül 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/helal#1>
- İbni Haldun, Abdurrahman b. Muhammed. *Mukaddime*, Çev. Süleyman Uludağ. 2.cilt. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Kapadokya Üniversitesi. “Alev Alatlı.” Erişim 11 Eylül 2024. <https://www.alevalatli.com.tr/ozgecmis-2/>
- Kapadokya Üniversitesi. “Alev Alatlı.” Erişim 18 Eylül 2024. <https://www.alevalatli.com.tr/yeni-safak-gazetesi-soylesi-2/>

Kapadokya Üniversitesi. “Alev Alatl.” Erişim 29 Eylül 2024.

<https://www.alevalatli.com.tr/ikinci-aydinlanma-cagi-dusunce>

Ökçesiz, Hayrettin. “Bir Yargıç Nasıl Adil Olur?” 2011. <https://nacikaptan.com/bir-yargic-nasil-adil-olur/>.

Ökçesiz, Hayrettin. “Bir Yargıç Nasıl Adil Olur?” *Cumhuriyetimiz İçin*. 20 Eylül 2013. Erişim 17 Eylül 2024. <https://nacikaptan.com/2013/09/bir-yargic-nasil-adil-olur/>

Sevinç, Kenan. “Aklın Yolu da Bir Değildir”. *İnsan ve Toplum* 1/2 (2011), 178 – 181.